

UN CELT DE TIP TRANSILVĂNEAN DESCOPERIT LA BOZEȘ (JUD. HUNEDOARA)

Cristian I. POPA, Marius RĂZA

Localitatea Bozeș se află situată pe firul Văii Geoagiului, în partea sudică a Munților Apuseni. Hotarul satului cuprinde un relief specific deluros, cu pante destul de abrupte ce coboară spre valea unde se află vatra actuală.

Puținele vestigii arheologice cunoscute în hotarul satului¹ ne motivează în plus să aducem în atenție o nouă descoperire. În anul 2009 ne-a fost semnalat un celt de bronz păstrat mult timp în zidul de piatră al unei case acum părăsite (fam. Piper Iosif), aflate pe panta de pe malul stâng al văii² (str. Principală, nr. 17). Din informațiile primite ulterior s-a putut afla că piesa a fost găsită pe un deal din apropiere în urmă cu câteva decenii.

Celtul de bronz are corpul zvelt, buza dreaptă cu marginea îngroșată. De sub bordură pornește urechiușa de prindere, ușor supraînălțată, care face corp comun cu buza. Corpul este drept, cu tășul ușor lățit. Gaura de fixare, ovală în secțiune se adâncește cu 6,3 cm. În secțiune, piesa are un profil hexagonal. Celtul este turnat în tipar bivalv, putând fi încă observate urmele de bavură neînălțurate în totalitate; suprafața sa este ușor denivelată. Patina verde închis se mai păstrează încă pe aproape întreaga suprafață a celtului, acolo unde intervenții recente nu au afectat-o. Pe corpul piesei, și mai cu seamă în zona tășului, se observă o serie de striuri antice rezultate în urma folosirii.

Dimensiuni: lungimea = 9,5 cm, grosimea = 2,4-2,9 cm; lățimea maximă a tășului = 4 cm; greutate = 210 gr. (**fig. 1**).

Celturile de tip transilvănean constituie un produs prezent adesea printre obiectele de metal de la sfârșitul epocii bronzului în Transilvania. Numărul celor descoperite în sud-vestul acestei regiuni nu este mare. I. Andrițoiu repertoria în anul 1992 un număr de 25 de exemplare pentru perioada Br. D, descoperite în 12 localități, repartizate astfel: 14 din depozite, două din așezări iar nouă din descoperiri izolate³.

Din punct de vedere tipologic, celtul de la Bozeș face parte din tipul B în clasificarea propusă de M. Rusu celturilor de tip transilvănean⁴. Prin forma sa, celtul nostru reprezintă o variantă care o apropie de forma cu tipul de fațetări laterale (cu laturile lungi ale tringhiului alungite până spre tăș) ale variantei Rusu

¹ Luca 2008, p. 36, nr. 59.

² Piesa a fost redescoperită de către studentul Marius Răza (Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia).

³ Andrițoiu 1992, p. 77; vezi și Andrițoiu 1993, p. 95.

⁴ Rusu 1966, p. 25-26, fig. 2.

B₄, însă deosebiră esențială o constituie faptul că liniile verticale nu sunt redată în relief⁵. Apropieri ar putea fi făcute cu varianta Rusu B₃, fără decor în relief, însă cu fațetările laterale epuizate cu mult înainte de tăiș⁶. Luând în considerare faptul că tipul B₄ a fost definit ca unul întotdeauna ornamentat cu linii în relief, cel mai probabil celtul de la Bozeș poate fi considerat drept o subvariantă a tipului B₃, datată în Bronzul târziu (Br. D), aparținător seriei Uriu-Domănești⁷. Exemplare asemănătoare se datează în Bz. D, fiind prezente în seriile de depozite de tip Uriu-Domănești (Uriu⁸, Valea Largă⁹), Râșești-Băleni (Negrești¹⁰) sau în perioada Hallstatt A, în seria Cincu-Suseni (Hunedoara¹¹, Pecica IV¹²). Din sud-vestul Transilvaniei menționăm celtul de la Pâclișa, mult mai masiv, datată în Br. D-Ha. A¹³, cel descoperit izolat la Chitid¹⁴ și unul din celturile aflate în depozitul de la Streisângeorgiu¹⁵. Din Banat un celt similar provine de la Jupa¹⁶.

Cele mai apropiate tipologic sunt însă cele 20 de celaturi prezente în depozitul de la Gioseni (jud. Bacău, Moldova), toate cu secțiunea hexagonală. Discutând problematica acestora, Al. Vulpe le încadrează în tipul B, varianta 4 (Rusu), cu o răspândire circumscrisă estului Transilvaniei și Moldova¹⁷. Ținând seama de acest detaliu optăm și noi pentru o încadrare a celtului de la Bozeș în varianta răsăriteană a celturilor de tip transilvănean, sincron seriei de depozite Cincu-Suseni (Ha. A).

Caracteristic mai cu seamă pentru perioada Reinecke Br. D, celtul transilvănean apare la mijlocul Bronzului târziu (Br. D), dar cele mai multe descoperiri provin din depozite transilvănene datate în perioada Hallstatt A¹⁸. O încadrare mai strânsă a celtului nu o vedem încă posibilă, având în vedere atât caracterul incidental al descoperirii cât și lipsa unor analize bazate pe contexte sigure la nivelul celturilor de tip transilvănean din aria intracarpatică. Eventuale repere cronologice le-ar oferi secțiunea hexagonală a piesei, însă nepublicarea mării majorității celturilor de tip transilvănean fără secțiune ne privează de o discuție pe marginea acestui posibil detaliu cu relevanță cronologică.

⁵ *Ibidem*, p. 25, fig. 2/B4.

⁶ *Ibidem*, p. 25, fig. 2/B3.

⁷ *Ibidem*, p. 26-27.

⁸ Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 71, pl. 68/6.

⁹ *Ibidem*, pl. 71/5.

¹⁰ *Ibidem*, p. 76, pl. 84/2.

¹¹ *Ibidem*, p. 98, pl. 161/10.

¹² *Ibidem*, p. 102, pl. 176/29-30.

¹³ Aldea, Ciugudean 1988, p. 73, pl. II/2; Aldea, Ciugudean 1995, p. 219, Abb. 3/12.

¹⁴ Andrițoiu 1976, 395-396, fig. 2.

¹⁵ *Ibidem*, p. 403, pl. III/1.

¹⁶ Szentmiklosi 1997, p. 22, fig. 1/3.

¹⁷ Vulpe, Căpitanu 1995, p. 237-239, Abb. 1/1-12; 2/1-7.

¹⁸ Rusu 1966, p. 28; Rusu 1972, p. 21; Andrițoiu 1992, p. 77; Andrițoiu 1993, p. 95.

Din punct de vedere cultural, celurile de tip transilvănean au fost considerate de către M. Rusu ca fiind opera comunităților Wietenberg târzii¹⁹. Într-adevăr, pe Valea Geoagiului se cunosc câteva locuri aparținând acestei culturi. La Balșa materiale Wietenberg sunt semnalate în literatură în mai multe puncte din hotarul comunei, la *Dealul Cerățului*, *Piatra Brății*, *Piatra Șuncuiușului*, *Izvorul Beria*, *Muncelu* și *Piatra Văcarului*, *Chicioara*²⁰. De asemenea, în apropiere, la Băcăia sunt semnalate descoperiri Wietenberg²¹. În aval sunt cunoscute așezările Wietenberg de la Rengeș-*La Rât*²², Geoagiu-*Piatra lui Gotar-Peștera de sub Stâncă*²³ și Gelmar-*La Dig*²⁴.

În aceste puncte locuirile Wietenberg sunt „clasice” și prin urmare, credem că sunt anterioare apariției celurilor de tip transilvănean. O eventuală corelare cu manifestările ce evoluat în zonă s-ar putea face doar cu materialele din epoca bronzului de la Ardeu, sat învecinat Bozeșului. Pe *Cetățuie* de la Ardeu au fost descoperite, atât în cercetări mai vechi²⁵, cât și în cele recente fragmente ceramice aparținând bronzului mijlociu și târziu, cu elemente de tip Wietenberg „clasice” și evolute, aflate probabil în mixtură cu elemente alogene nord-vestice sau sudice; materiale similare provin și din *Peștera de Jos* de la Ardeu²⁶. Deocamdată, fără a avea nicio dovadă directă, reținem posibilitatea confecționării, utilizării și vehiculării celurilor timpurii de tip transilvănean de către comunitățile bronzului târziu (Bronz târziu II/Reinecke Br. D) în care mai persistă încă o componentă a culturii Wietenberg, fie că o regăsim în asocieri cu elemente vestice, precum în cazul zonei Văii Geoagiului, fie cu elemente răsăritene de tip Noua, în zona central-transilvăneană. Posibil, varianta cu secțiunea hexagonală a celurilor de tip transilvănean să fie specifice orizontului de care aminteam, însă prezența lor într-un număr mare în depozitul de la

¹⁹ Rusu 1966, p. 28, fig. 5.

²⁰ *Ibidem*, nota 2; Rotea 1979, p. 629-636, fig. 2-3; pl. II-III; Andrițoiu 1986-1987, pl. I/5; Andrițoiu 1992, p. 29-30, 44, 51, 119, nr. 6, pl. 23/15; 27/8; 23/8; 39/3, 5-6; Boroffka 1994, p. 19, nr. 37-43; 102, 127, 140, 148, 156-157, 218, 220; Luca 2008, p. 26-27. Unele dintre acestea nu conțin *sigur* materiale Wietenberg, ci Coțofeni sau din Bronzul timpuriu (cercetări personale sau ale altor colegi, unele deja publicate). Spre exemplu, la *Chicioara* avem doar un mormânt cu mantaua de piatră aparținând Bronzului timpuriu (Pescaru et al. 2001, p. 32), la *Piatra Șuncuiușului* există materiale Coțofeni și posibil din Bronzul timpuriu (Rotea 1979), iar la *Piatra Brății* periegezele noastre au dus la descoperirea unor sporadice fragmente ceramice, fără decor, cel mai probabil de tip Coțofeni.

²¹ Andrițoiu 1986-1987, pl. I/8; Andrițoiu 1992, p. 120, nr. 10; Boroffka 1994, p. 17, nr. 32.

²² Andrițoiu 1992, p. 30, 45, 53, 124, nr. 85, pl. 29/4; 38/6-8, 10-11; 39/35; Boroffka 1994, p. 69, nr. 351; 164.

²³ Téglás 1902, pl. XVII/41; Schroller 1933, pl. 10/7; Roska 1944, p. 22, fig. 2/6-7; Horedt 1960, p. 111, nr. 54; Andrițoiu 1986-1987, pl. I/32; Andrițoiu 1992, 122, nr. 48; Boroffka 1994, p. 44-45; 140, 167; Căstăian 1995, p. 41, pl. III.

²⁴ Andrițoiu 1986-1987, pl. I/31; Andrițoiu 1992, p. 122, nr. 47; Boroffka 1994, p. 43, nr. 194.

²⁵ Horedt 1960, p. 110, nr. 7; Nemoianu, Andrițoiu 1975, p. 181, fig. 1/3; Andrițoiu 1986-1987, p. 51, pl. I/3; Andrițoiu 1992, p. 29, 51-52, 55-56, 91, 119, nr. 4, pl. 72/51; Boroffka 1994, p. 16, nr. 27.

²⁶ Roska 1942, p. 74-75, nr. 18; Andrițoiu 1992, p. 119, nr. 4, pl. 44/8-9, 11.

Gioseni, încadrat în seria Cincu-Suseni indică perioada mai lungă de timp în care ele există. Evoluția acestor piese până în Bronzul târziu III (Reinecke Ha. A) când le avem prezente încă constant mai cu seamă în depozitele transilvănene va trebui să fie studiată prin publicarea lor corespunzătoare, cu toate detaliile necesare.

Celțul de la Bozeș nu constituie o apariție izolată în zona din care provine. În anul 1971, la est de sat în aceeași localitate a fost descoperit un celt de bronz de tip transilvănean ce a intrat în colecțiile muzeului din Deva (nr. nv. 23.400)²⁷. Având în vedere că locația descoperirii celor două celturi este, cel puțin în liniile ei majore, este aceeași (la est de sat) cât și faptul că ambele au fost descoperite acum câteva decenii ne duce cu gândul la posibilitatea provenirii lor din același loc și, posibil, dintr-un prezumtiv depozit. În cursul secolului al XIX-lea, tot la Bozeș, pe *Valea Almașului* a fost descoperit un celt de bronz, însă nu avem date despre tipul sau datarea sa²⁸.

Cele două celturi de la Bozeș nu constituie piese izolate în peisajul arheologic al zonei din care provin. Un depozit (Balșa II) din care fac parte și șapte celturi de tip transilvănean a fost descoperite în anul 1955 în amonte, pe un afluent (*Valea Rudelor*) al aceleiași văi, la Balșa-*Piatra Șunciușului*²⁹.

A Socketed Axe of Transylvanian Type Discovered at Bozeș (Hunedoara County)

(Abstract)

The locality of Bozeș is located along the Geoagiu Valley, in the southern part of the Apuseni Mountains. The village border encloses a hilly landscape with fairly steep slopes descending to the valley, where the main village is actually situated.

The small number of archaeological artifacts to have been discovered within the village border further motivated us to bring this one in attention. In 2009 we were notified of the existence of a socketed axe of Transylvanian type that had been long preserved in the stone wall of a house (property of the Piper Iosif family), now derelict, situated on the left slope of the valley (18 Principală St.). The information we subsequently received revealed that the item had been found on a nearby hill several decades ago.

The bronze socketed axe is slender and has a straight lip with thickened rim. A slightly raised loop springs from the moulding and is attached to the lip. The sides are straight and the cutting edge slightly widened. The oval socket measures 6.3 cm in depth. Its profile is hexagonal. The socketed axe was cast in a bivalved mould and has casting seams left; its surface is slightly uneven. The dark green patina is still intact on almost the entire surface of the axe, i.e. where it did not get damaged by recent interventions. The body of the axe, the blade area in particular, bears ancient striation marks due to use.

Dimensions: Length = 9.5cm, width = 2.4 – 2.9cm; maximum width of the blade = 4cm (fig. 1).

²⁷ Andrițoiu 1979, p. 19-20; Andrițoiu 1992, p. 120, nr. 18, pl. 71/4; Andrițoiu 1993, pl. VII/4.

²⁸ Andrițoiu 1992, p. 119.

²⁹ Rusu 1966, 17-21, 35, pl. I/2-8; Petrescu-Dîmbovița 1977, p. 52, pl. 23/1-9; Andrițoiu 1992, p. 119, nr. 6, pl. 69/8-9, 14-17; 70/5; Andrițoiu 1993, pl. V/12-13, 15-18; VI/5.

From a typological point of view, the socketed axe from Bozeș can be subsumed under the type B (subtype B₃ or B₄) in M. Rusu's classification of the Transylvanian socketed axes and may be dated in Reinecke's Br. D-Ha A.

Considering the fact that four decades ago a similar socketed axe was discovered in the same locality of Bozeș, it is possible that the two items be part of a hoard scattered among the locals.

This article also discusses and mentions the sites from Geoagiului Valley where objects dating from the Middle and Late Bronze Age were discovered. The only site that could be contemporary with both the socketed axes from Bozeș and the deposit in Balșa is Ardeu-Cetățuie.

Explanation of figures

Fig. 1 a Bronze socketed axe found at Bozeș (photo).

Fig. 1 b Bronze socketed axe found at Bozeș (drawing).

Abrevieri bibliografice

- Aldea, Ciugudean 1988 - I. Al. Aldea, H. Ciugudean, „Obiecte din cupru și bronz recent descoperite în județul Alba”, în *Apulum*, XXV, 1988, p. 71-82.
- Aldea, Ciugudean 1995 - I. Al. Aldea, H. Ciugudean, „Der dritte hallstattzeitliche Depotfund von Vințu de Jos, kr. Alba, Siebenbürgen”, în *Bronzefunde aus Rumänien* (Hrsg. T. Soroceanu), Berlin, 1995, p. 213-223.
- Andrișoiu 1976 - I. Andrișoiu, „Descoperiri arheologice pe Valea Streiului inferior”, în *Apulum*, XIV, 1976, p. 393-413.
- Andrișoiu 1979 - I. Andrișoiu, „Contribuții la repertoriul arheologic al județului Hunedoara”, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 15-34.
- Andrișoiu 1986-1987 - I. Andrișoiu, „Contribuții la cunoașterea culturii Wietenberg în sud-vestul Transilvaniei (I)”, în *Sargetia*, XX, 1986-1987, p. 45-63.
- Andrișoiu 1992 - I. Andrișoiu, *Civilizația tracilor din epoca bronzului în sud-vestul Transilvaniei*, Bibliotheca Thracologica, II, București, 1992.
- Andrișoiu 1993 - I. Andrișoiu, „Metalurgia bronzului în sud-vestul Transilvaniei. Epoca bronzului (I)”, în *AnB(SN)*, II, 1993, p. 85-117.
- Boroffka 1994 - N. Boroffka, *Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südoesteuropa*. Teil 1-2, Bonn, 1994.

- Căstăian 1995 - M. Căstăian, „Contribuții la repertoriul arheologic al zonei Orăștie”, în *BCȘS*, 1, 1995, p. 39-51.
- Horedt 1960 - K. Horedt, *Die Wietenbergkultur*, în *Dacia*, N. S., IV, 1960, p. 107-137.
- Luca 2008 - S. A. Luca, *Repertoriul arheologic al județului Hunedoara* (ed. a II-a), Sibiu, 2008.
- Nemoianu, Andrițoiu 1975 - L. Nemoianu, I. Andrițoiu, „Sondajul arheologic de la Ardeu”, în *CA*, I, 1975, p. 171-189.
- Pescaru et al. 2001 - Adriana Pescaru, N. C. Rișcuța, V. Ferencz, R. Pavel, C. I. Popa, „Balșa, Galbina-Peștera ‘Dosul Dobârlesei’, ‘Dumbrăița’, Galbina-‘Piatra Brății’, Mada-‘Pleașa Mică’, ‘Chiciorele’”, în *CCA*, Suceava, 2001, p. 32-33.
- Petrescu-Dîmbovița 1977 - M. Petrescu-Dîmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, 1977.
- Roska 1944 - M. Roska, „A Koloszkorpádi II. Jellegű kulturfacies kerámiai emlékei Erdélyben”, în *Közlemények*, IV, 1-2, 1944, p. 22-42.
- Rotea 1979 - M. Rotea, „Sondaj arheologic la Balșa”, în *Sargetia*, XIV, 1979, p. 629-636.
- Rusu 1966 - M. Rusu, „Depozitul de bronzuri de la Balșa”, în *Sargetia*, IV, 1966, p. 17-40.
- Rusu 1972 - M. Rusu, *Metalurgia bronzului din Transilvania la începutul Hallstattului* (rezumatul tezei de doctorat) Cluj, 1972.
- Schroller 1933 - H. Schroller, *Die Stein- und Kupferzeit siebenbürgens*, Berlin, 1933.
- Szentmiklosi 1997 - Al. Szentmiklosi, „Trei culturi inedite din Banat”, în *AnB(SN)*, V, 1997, p. 21-25.
- Téglás 1902 - G. Téglás, *Hunyadvármegye története*, Budapest, 1902.
- Vulpe, Căpitanu 1995 - Al. Vulpe, V. Căpitanu, „Der Hortfund von Gioseni, Kr. Bacău, in der Moldau”, în *Bronzefunde aus Rumänien* (Hrsg. T. Soroceanu), Berlin, 1995, p. 237-244.

Cuvinte-cheie: epoca bronzului, celt de bronz de tip transilvănean, depozit de bronzuri.

Keywords: Bronze Age, Transylvanian type bronze axe, bronze hoard.

Fig. 1a. Celt din bronz de tip transilvănean de la Bozeș (foto)

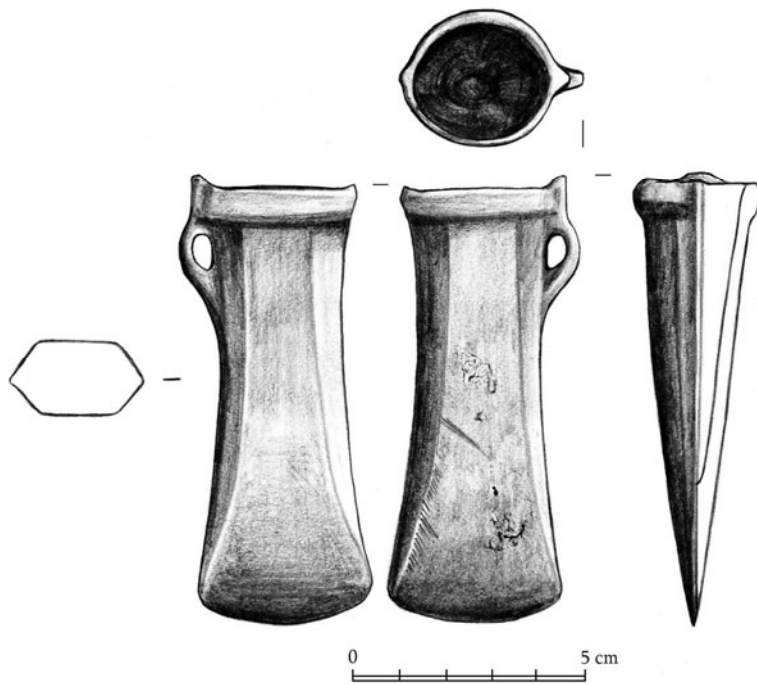

Fig. 1b. Celt din bronz de tip transilvănean de la Bozeș (desen)

